

DAYI AHMED HOCA

(الداي أحمد حوجة)

(ö. 1057/1647)

Tunus dayısı.

Aslen Sinoplu, eğitilmiş bir aileden gelmektedir. Dayılık iktidarı 1640-1647 arasında olup XVI. yüzyılın sonları veya XVII. yüzyılın başlarında Tunus'a gönüllü (yoldaş) olarak gittiği anlaşılmaktadır. Yoldaşıktan sonra eyalette memurluk yaptı, çeşitli kademelerde çalıştı ve Tunus eyaleti Ocak Divanı hocalığı mertebesine kadar ulaştı. Kıvrak zekâsıyla eyalette önemli bir güç odağı olan yeniçeriler arasında takdir gördü. Özellikle yetim kalmış yeniçeri çocuklarını himaye etti ve yeniçeriler tarafından Tunus dayılığı makamına getirildi. Ahmed Hoca, yeniçerilerin yanında olması ve onların kendisini ittifakla desteklemeleri sebebiyle esasen gücü azalmış bulunan Tunus beylerbeyinin ve iktidarda yeni bir güç unsuru halinde gelişen "vatan beyleri"nin üzerinde tam bir hâkimiyet kurdu, iktidarı boyunca Tunus'un âdeta tek hâkimiydi. Onun devri dayıların Tunus eyaletindeki iktidarının bir dönüm noktasını teşkil eder, kendisinden sonra, iktidar dayılardan vatan beylerine geçer.

Dayı Ahmed'in Tunus'taki idaresi sırasında karşı karşıya kaldığı en önemli olaylardan biri Malta şövalyelerinin Tunus'a ani baskınıdır. 24 Ağustos 1640 tarihinde meydana gelen bu baskın hem Tunus eyaletinde hem de Malta'da farklı açılardan derin izler bıraktı. Ahmed Hoca, kendi idaresi döneminde Osmanlı hükümetine karşı yükümlülüklerini yerine getirmeyi ihmal etmedi. Merkezden gelen sefer emirlerine olumlu cevaplar verdi. Hatta maddî bakımdan desteklediği askerleri Girit'e Kandiyen kuşatması için yolladı. Diğer taraftan Tunus eyaletinde iktidarını kuvvetlendirmek amacıyla Arap kabilelerinden yeni bir askerî güç oluşturmaya çalıştı.

Ahmed Hoca, yönetimi sırasında Tunus'un imarı için bazı faaliyetlerde de bulundu. Malta korsanlarının saldırılarına dayanamayan Halkulvâdî'de (Tunus'un limanı) yeni bir kale yapılmasını emretti. Râdes Kapısı'na yakın bir yerde Küçük Kale yapıldı. Bu kale Burcû'l-harîta olarak da bilinir. Ayrıca Tunus'ta daha önce yıkılmış olan Şemmâiyye ve Anıkıyye medreselelerini ihya etti. Ahmed Hoca'nın yönetimindeki Tunus'ta malî ve sosyal açılardan birtakım sıkıntılar da yaşandı. Özellikle

şiddetli kuraklık, buna bağlı olarak yokluk ve kıtlıkla, bunlardan doğan pahalılıkla uğraştı. Bu ağır şartlar yanında Tunus'ta 1053'te (1643) büyük bir veba salgını çıktı ve yedi yıl sürdü. Ahmed Hoca 1057 Cemâziyelevvelinde (Haziran 1647) vefat etti. Ölüm sebebinin A. J. de La Faye vebaya bağlarken İbn Ebû Dînâr vatan beyi Muhammed (Hammûde) Paşa tarafından öldürüldüğünü yazar. Türbesi Tunus'un merkezinde (Kasba) Sîdî Ali b. Ziyâd'ın (İbn Ziyâd el-Absî) kabri yakınındadır. Asıl memleketi olan Sinop'ta da bazı hayratı vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Ebû Dînâr, *el-Mû'nis fi ahbâri İfrîkiyye ve Tûnis* (nşr. Muhammed Şemâm), Tunus 1387/1967, s. 210-211; J. B. de La Faye, *Etat des royaumes de Barbarie, Tripoli, Tunis et Alger*, La Haye 1704, s. 129; A. Rousseau, *Annales tunisiennes*, Alger-Paris 1864, s. 49-50; İbn Ebû'd-Diyâf, *İt-hâfû ehlî'z-zamân* (nşr. Ahmed et-Tavîlî), Tunus 1990, II, 48; A. Pavy, *Histoire de la Tunisie*, Tunis 1977, s. 343-344; Taoufik Bachrouch, *Formation sociale barbaresque et pouvoir à Tunis au XVIIe siècle*, Tunis 1977, s. 54, 171-172; A. Raymond, "Une liste des deys de Tunis de 1590 à 1832", *Les cahiers de Tunisie*, VIII/32, Tunis 1960, s. 129-136; İbrahim Güler, "Sinop'da Tunus Dayısı Vakkına Dair 1744-1746 Tarihli Bir Davaya Dosyası", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, sy. 5, Samsun 1990, s. 65-78.

İBRAHİM GÜLER

DAYIGİL, Hüseyin Feyzullah

(1910-1949)

Tezyinat tasarımcısı.

19 Ocak 1910'da İstanbul'da dünyaya geldi. Babası Mustafa Zeki Efendi, annesi Ümmü Hanım'dır. Alman Mektebi'nde başladığı öğrenimini buranın 1918'de kapanması üzerine Maarif mekteplerinde devam ettirdi. Sultanahmet'teki Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi'nin lise kısmından 1932'de mezun oldu. Ardından tezyinî sanatlara merakı dolayısıyla Çağaloğlu'nda

Hüseyin Feyzullah Dayıgil

bulunan, Medresetü'l-hattâtîn'in devamı niteliğindeki Şark Tezyinî Sanatlar Mektebi'ne kaydoldu ve 1935'te burayı da bitirdi. Ayrıca resm-i hattî muallimi Emîrzâde Kemâleddin Bey'le çalıştı. Klasik tarzda bir icâzetnâmesi olmadığından Güzel Sanatlar Akademisi Türk Tezyinî Sanatlar Şubesi'nin hocaları İsmail Hakkı Altunbezer, Hacı Nuri Korman ve Mehmed Necmeddin Okyay kendisine icâzetnâme vermek istediler. 1940'ların ilk yarısına ait olan icâzetnâmede şu cümle yer alır: "Mustafa Zeki oğlu Hüseyin Feyzullah Tezhib, Türk Tezyinatı, Çini Nakışları'ndan tâlime mezun kılınmıştır. Allahü Zü'l-Celâl Hazretleri tevfikini refik etsin."

Türk Tezyinî Sanatlar Şubesi'ne 10 Temmuz 1936'da muallim olarak tayin edilen Dayıgil, burada şark çini nakışları hocalığı yaparken bu sanatlara çok meraklı ve hevesli bir talebe olan, kendisinden yaşça büyük Fatma Rikkat Kunt ile beraber İstanbul'da çiniyle bezeli cami, türbe gibi âbideleri yerinde inceleyerek XX. yüzyıla gelinceye kadar unutulup terkedilen XVI. yüzyıl Türk tezyinatının temel kavramlarını yeniden ortaya çıkardılar. Özellikle XVI. asrın ikinci yarısı ile XVII. asra ait eserler esas alınarak yapılan bu çalışmanın müşterek mahsulü olan "İstanbul Çinilerinde Lâle" isimli makale Feyzullah Dayıgil imzasıyla neşredildi (VD, sy. 1 [1938], s. 83-90; sy. 2 [1942], s. 223-232). Bugün de önemini koruyan bir kaynak olan yazının devamı malzeme çokluğuna rağmen getirilemedi. Yine *İslâm Ansiklopedisi*'ndeki "Çini" maddesini geliştirerek buna "Türkiye Çini Eserleri" başlıklı bir madde ilâve etti (III, 433-435). Ayrıca *Musiki Mecmuası*'nda "Sadettin Arel'in Kısa Bir Tercemeihali" başlığıyla (sy. 8 [1948], s. 10, 19) bir yazı kaleme aldı. Tezyinî sanatlarda klasik kuralların yeniden hatırlanıp uygulanmasında büyük emeği geçen Dayıgil, yakalandığı verem hastalığı neticesinde 21 Aralık 1949 günü Cerrahpaşa Hastahanesi'nde öldü. Merkezefendi Mezarlığı'ndaki kabrinin yeri bilinmemektedir.

Feyzullah Dayıgil, hafif kambur bedeni ve sağlıksız bünyesinden dolayı fırça çalışmasına girmeden sanat hayatını sürdürmek mecburiyetinde kalmıştır. Deseni kendisi tarafından çizilen, tezhibi başta Rikkat Kunt olmak üzere akademi öğrencileri tarafından işlenen Halim Özyazıcı, Hacı Nuri Korman ve Neyzen Emin Efendi'ye ait bazı hat levhalarına rastlanmakta ve eserlerdeki sanatkâr

Deseni Hüseyin Feyzullah Dayıgil'e ait çini tabak

imzalarından bu durum tesbit edilmektedir (*El Sanatları*, sy. 9 [İstanbul 2010], s. 56-57). Bu şekilde iki sanatkar tarafından hazırlanan eserler iki ayrı imza konularak belirtilmiştir ("Zehhebehü Rikkat ve Ressemehü Feyzullah" gibi). Dayıgil'in çalışmalarından tarihi belli olmayan bir çeşme alınlığı ender görülen bir desendir. 60 x 45 cm. ebadında olup neresi için hazırlandığı ve bugün nerede bulunduğu bilinmeyen bu desen daha sonra Rikkat Kunt tarafından renklendirilmiştir ve Kütahya'da pişirilmiştir olduğu tahmin edilmektedir. Küçük bir renkli fotoğraftan faydalanılarak çizilen desen, serbest ve simetrik kompozisyonların bir arada son derece sanatkarane uygulandığını göstermektedir. Burada bitkisel çıkışlı motifler, iki sîmurg ve ortasında musluğun yeri olan rûmîli desen mevcuttur (*a.g.e.*, sy. 9 [2010], s. 53). Desenlerinin ortak özelliği, detaylı iri motifler ve sivri uçlu yay şeklinde yapraklar kullanılarak yoğun biçimde çizilmiş olmasıdır. Feyzullah Dayıgil tarafından çizilen bir yuvarlak çini tabak desenini Rikkat Kunt renklendirmiştir. Bu tabak daha sonra Kütahya'ya gönderilerek çini fabrikasında pişirilmiştir (Derman, *a.g.e.*, sy. 9 [2010], s. 52). Dayıgil gerek tezhip gerekse çini desenlerinde, farklı motifleri değişik tarzlarda kullanılarak birbirine benzemeyen desenler hazırlamayı başarmış bir sanatkarıdır. Onun kaleminden çıkan birçok çini ve tezhip deseni, iğnelenmiş veya işlenmiş kalıplar halinde vefatından sonra arkadaşları Mehmet Emin Barın'a intikal etmiş olup halen bu koleksiyonda muhafaza edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Kerim Silivri Arşivi, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi, Dayıgil Dosyası; Mustafa Cezar, "Güzel Sanatlar Akademisi'nden 100. Yılda Mimar Sinan Üniversitesi'ne", *Güzel Sanatlar Eğitimi'nde 100 Yıl*, İstanbul 1983, s. 65; F. Çiçek Derman, *Rikkat Kunt 100. Yaşında* (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Kültür İşleri Daire Başkanlığı Broşürü), İstanbul 2003; a.m.f., "Osmanlı Tezyinatının XX. Yüzyıldaki Kuramcısı: Feyzullah Dayıgil", *Gelenek, Kimlik, Bireşim: Kültürel Kesişmeler ve Sanat, Günsel Renda'ya Armağan*, Ankara 2011, s. 89-95; a.m.f., "Rikkat Kunt Hoca Hanım", *KAM*, XXX/1 (2001), s. 21-30; a.m.f., "Doğumunun 100. Yılında Feyzullah Dayıgil", *El Sanatları*, sy. 9, İstanbul 2010, s. 52-59; Uğur Derman, *Emin Barın ve Koleksiyonu*, İstanbul 2010, s. 234-235; a.m.f., "Toygartepesi'ndeki Ev", *Türk Edeyatı*, XXXIII/389, İstanbul 2006, s. 28.

F. ÇİÇEK DERMAN

DEBRE

Makedonya'da tarihî bir şehir.

Makedonya'nın Arnavutluk sınırına çok yakın (6 km.) bir kesiminde Manastır'ın (Bitola) 90 km. kuzeybatısında, Radika nehrinin Kara Drin'e kavuştuğu bir mevkide etrafı dağlarla çevrilmiş oldukça geniş, verimli bir ovada yer alır. Slav halkları tarafından Debar, Arnavutlar tarafından Dibër olarak anılır. XVI. yüzyılda mütevazı bir hıristiyan köyü iken XIX. yüzyılda gelişerek önemli bir İslâm şehrine dönüşmüştür. Esasen Debre şehrin adından başka geniş bir bölgenin de ismi olup doğusuna Debre-i Bâlâ, batısına Debre-i Zir denilmiştir. Debre'den ilk defa milâttan önce V. yüzyılda Herodot bahseder. I. yüzyılda Strabo, Dober'i bir İlliryalı kabile diye kaydeder. II. yüzyılın ortalarında Batlamyus, haritasında burayı Deborus adıyla işaretlemiştir. Debre VI. yüzyılda Slavlar'ın, ardından Bizans İmparatorluğu'na bağlı I. Bulgar İmparatorluğu'nun idaresine girdi. Bulgar İmparatorluğu'nun Bizans İmparatoru II. Basileio tarafından 1018'de yıkılması üzerine bu yöre Manastır eyaletinin bir parçası oldu. Debre ve çevresi 1107'de Taranto Prensi Boemondo'nun önderliğindeki Norman ordusu tarafından yerle bir edildi.

1107 yılından sonra Debre, günümüzde Arnavutluk sınırları içerisinde bulunan Peşkopi ile (Peshkepije) birlikte piskoposluk merkezi haline geldi. 1204'te Bizans İmparatorluğu'nun Haçlılar tarafından parçalanmasıyla birlikte Epirus Despotluğu, II. Bulgar İmparatorluğu, Bizans ve Sırbistan arasında sürekli gerilim konusu oldu. 1283'te Sırp Kralı Milutin Debre'yi

ele geçirdi. Kral Milutin ve Valois Kontu Charles arasında 1303'te imzalanan antlaşmada "contrade de Deber" ibaresi yer almaktadır, buna göre Debre 1395'te Osmanlılar tarafından fethedilinceye kadar Sırp yönetimi altında kaldı. 1444-1468 yıllarında Debre yöresi İskender Bey yönetimindeki Arnavutlar'la Osmanlılar arasındaki savaşlardan etkilendi. Yöre Haziran 1444 – Eylül 1466 tarihleri arasında Osmanlılar'ın geçici de olsa yenilgiye uğradıkları amansız savaşlara sahne oldu.

Eldeki en eski tarihli (859/1455) Osmanlı tahririne göre Debre vilâyeti on beşi çok küçük on yedi köyden meydana geliyordu. Bunlardan sadece Kocacık ve Rahovnik'in nüfusu elli hânedan fazlaydı. Bu on yedi köyün yanı sıra metruk olan on iki köyün daha varlığından bahsedilir. Barış içinde geçen daha sonraki yıllarda Debre ve çevresi hızla toparlandı. 871 (1467) yılı tahririne göre Vilâyet-i Yukarı Debre'de yer alan Rahovnik köyünde kayıtlarda mevcut Slav isimlerine bakılırsa hepsi hıristiyan ailelerden oluşan elli altı hâne bulunmaktaydı (BA, MAD, nr. 508). 925 (1519) yılına gelindiğinde ise Rahovnik kayıtlarda bir kasaba şeklinde anılır. 936 (1530) yılında 170 hıristiyan, elli sekiz müslüman hâneyle bir cuma camisi vardı ve % 24'ü müslüman yaklaşık 1200 nüfuslu bir şehir durumundaydı. Savaşsız geçen XVI. yüzyılın ilerleyen dönemlerinde şehir nüfusu yarısı müslüman olan 312 hâneye ulaştı (TK, TD, nr. 25). Bu dönemde köylerde İslâmiyet'in yayılışı hızlandı. XVII ve XVIII. yüzyıllarda ise müslüman nüfusu daha da artarak toplam nüfusun dörtte üçünü meydana getiriyordu.

1530'da Debre kazasında sadece bir kale ve bir garnizon vardı. Burası içinde dizdar, kethüdâ ve imamın bulunduğu otuz bir kişiden oluşan bir birliğin yer aldığı Kocacık Kalesi'ydi. 1583'te kalenin hemen dışında kurulan yerleşim yerine on bir aileden teşekkül eden Türk yerleşimciler geldi. Daha sonra Kocacık genişledi ve bir Türk yerleşimi haline aldı. Debre'nin çevresinde mevcut altı köyde yaşayan Türkler de buraya gelecekdiler. XVI. yüzyılda bölgenin merkezi konumundaki Rahovnik ismi zamanla terkedildi ve şehir daha çok Debar diye anılmaya başlandı. Fâtihten Sultan Mehmed'in 858'de (1454) burada bir cami ve bir hamam inşa ettirdiği rivayet edilir. İkinci bir hamam ise Mustafa Paşa tarafından büyük ihtimalle XVI. yüzyılda yaptırılmıştır. Hünkâr Camii'nin etrafında aynı isimle